

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 2836.

118777/2

חיי עולם

יוציא לאור בכל חדש כתבי יד ישנים ויקרים מחכמי ישראל הקדמונים
אשר לא באו עוד בדפוס.

ורבים מוישיני אדמת עפר יקיצו
אלה לחיי עולם. (דניאל י"ב ב')

ע"י

מ. אדעלמאן. ב"ג

חוברת א'

תכיל

- א) מסע אליהו פיסרו, מויניזיה למפמגוסטה (מכ"י פאריס).
- ב) תשובות רש"י (נעתק מכ"י בדלינה אקספרד).
- ג) תשובה מר' גרשון מאור הגולה (מכ"י פאריס).

פאריס

שנת ה'. תל"ט לפ"ק.

וויען, בדפוס של געאָרג בראַג.
(המנהל פ. סמאָלענסקי.)

מכתב מאליהו

מעיר פיטרו אשר באימליה

בנסעו

מויניזיה אל פמגוסמה שעל האי קפרים (ציפרן)

בשנת שכ"ד החדש מרחשון לפ"ק.

נעתק מכתב יד המונח באצר הספרים הגדול בפרים הכירה.

י"ח ע"י

ב"ג. מ' אדעלמאן.

—

פארים

שנת תרל"ט לפ"ק.

הקדמה

על יקרת הספר הזה כבר העיר החכם יאסש באמרו: כי אין בכל ספרות ישראל דוגמתו, והוא הביא קיצור ממכתב זה בשפת אשכנז ובפתח דברו יבקש מאת החכם המפורסם ב"ג כי לא ימנע הטוב מחובבי שפת קדש וחכמתה וימהר להוציא המכתב הלז לאור עולם. כותב המכתב ר' אליהו מפיסרו אשר באיטליה, כנראה ממכתב הלז אחד מגדולי מחוזו וגביר עצום, ידבר מנסיעתו מויניזיה עד פמגוסטה בלכתו לירושלים ויתאר לנו בפרטות רב שלא נמצא אצל סופר עברי זולתו, מראה וחוקי הספינה, אשר בה נסע. יתאר לנו בחרט אמן מצב כל הערים אשר תוכן בא, ויספר לנו מתכונת ומגז יושבי הערים ההם, ומצב בני ישראל הדרים בעיניהם וביחוד יתאר לנו יושבי האי ציפון היונים, מזגייהם ותכונת נפשם, דתיהם, ונימוסיהם, ומנהגייהם ויחרוץ משפטו עליהם, ולפלא הוא כי משפטו אשר חרץ עליהם קיים ועומד עד היום הזה, וחכמים גדולים הנוסעים המפורסמים כפאמברי וקאניץ ישנו דברו כמעט מלה במלה. — האי ציפון או קפריס המפורסמת בטוב יכולה ובפרט ביינה הנודע לבעלי התלמוד בשם יין קפריסין היא אי בים התיכון והיתה בימי הכותב תחת ממשלת ויניזיה האדירה ונכבשה אחר זה ממלך תוגר ע"י עצת ופעולות הדוכס העברי דון יוסף נשיא (שנת 1569 למספרם) ונשארה ששמה תחת ידי תוגר עד עתה, שנעשה קנין בריטניה ע"י מפעלות השר דיוראלי, ולכן מצב האי הזה ויושביה בימים ההם שנים אחדות קדם שנכבשה ונהרסה, יקר ונחוץ מאד לחקרי קדמוניות בכלל ולדורשי קדמוניות היהודים בפרט. פאריס ר"ח אלול תרל"ח לפ"ק.

מ. אדעלמאן.

חיי עולם!

אמר הזקן ב"ג לא ידעתי יום מותי, אך ידעתי כי לא ירבו הימים ויאמר ב"ג איננו, ואני באשר ימים רבים מימי חיי ישבתי בשבת תחכמוני בכרימיש מוזיום בלונדון, כבדליגה, באקספארד ויותר מעשרים שנה בקרית ספר הגדולה אשר בעיר המפוארה פאריס ואין קץ לתבונה אשר השאירו לנו אבותינו בספרים כתובים אשר לא שזפתם עין יעקב בביאורי כתבי קדש ובביאורי ספרי תורה שבע"פ, ובספרי גאוני בכל ובספרי חכמי ספרד וצרפת וספרי כל חכמות הצוניות המכונים בשם שבעה-חכמות, ונשבר לבי בקרבי ועיני עששו מדמעה בראותי כי הזמן יכלם ורמה ותולעה ישבעו ויתענגו מטובם וישראל לא ידע ועמי לא יתבונן, ואם אמרתי לקראם בשמות יכלה זמני אך לעצור במלין לא אוכל מלהזכיר אחד לאלף; פירושי רבנו חננאל תלמיד רב האי גאון על רוב הש"ס, וידוע כי בעלי התוספות נתנו הבכורה לפירושו על פירוש רש"י ואמרו כי דבריו דברי קבלה, ספר הגדול והגורא מחזור-וויטרי מתלמיד רש"י, פירושי כתבי הקדש לר' יוסף קרא תלמיד חבר לרש"י, וידוע למבנינים כי ביאורי הרשב"ם ור' יוסף קרא אין בהם דופי ודבריהם דברי נביאים ממש, וספרי גמטריות ותקופות לרבנו אברהם בר חייא הנשיא משנה למלך ישמעאל בספרד ובא לארץ צרפת בשנת מות המלך שלמה [רש"י ז"ל בשנת תתס"ה לאלף החמישי ליצירה] למדוד אדמת ישראל ע"פ חוקי גימטריא האמתיות ולא ע"פ כללים אינם מדוקדקים כאשר הורגלו בו מודדי ישראל בארץ צרפת ועל כן דבר עמהם רבנו אברהם קשות כאשר כתב בספר המשיחא והתשבורת אשר הוא אחד ואין שני בעולם כי אם בקרית ספר הגדולה פאריס, וספר הגדול והגורא חכמת החזיון להרלב"ג, נקרא מלחמות ה' וגם הוא יחיד בעולם בעיר פאריס, זאת ראיתי ושמתי אל לבי להוציא לאור כל עוד חיתי כי כתבי ישנים אשר לא נרפסו עד הנה ואשר אקראם בשם: חיי עולם על שם כי רבים משיגי אדמת עפר יקיצו לחיי עולם, אך מפני שנפשי יודעת היטב כמה קשה הדבר להוציא אל הפועל כאשר חכרת מקיצי נרדמים תוכיח, אם כי היא הרכים, ואף לאיש פרטי אינו בעל אצרות, לכן גמרתי במחשבתי להוציא הכתבים פרקים פרקים, כמשפט מכתבי עתים אשר יופיעו לעתים מוזמנים, ואיש צעיר לימים משכיל ונבון דבר מאד, מו"ה מ' אדעלמאן, הוא המלא מקומי, בהיותי בארץ החיים או בשמים, בעסק הלוי, כי אני זקן וחלש ולא אוכל לשאת לבדי משאת עבודת הקדש, כזה ההתחלה בהוצאה אל הפועל תהיה בספרים קטנים למען תהיה ראשיתנו מצער ואחריתנו תשגה מאד כי הכא למהר מסייעין לו משמים.

כל חדש נוציא לאור חוברת אחת, מחיר שתים עשר חוברות 16 פראנק ובשאר הארצות כפי הערך.

האדרעסע אל המו"ל.

B. Goldberg. rue des Rosiers 30 Paris.

למען אחי ורעי אדברה נא שלום, שלום לרחוק ולקרוב כה יעשה אלהים וכה יוסיף עוד כל ימי עולם להרבות כבוד ביתכם בתוספת ברכה וחיים טובים, כדשא תפרחו כארו בלבנון תשגו, ויהי ביתכם ככית פרץ תרעו מרעה שאנן, טוב הארץ תאכלו ודם ענבים תשתו, שמחים וטובי לב להודות לשם ה' עם חלב כרים ואלים.

ברוך ה' אלהי ישראל ית' שמו כי לא נתן למוט רגלי ורגל הילדים אשר לפני, כלנו פה היום שלווים ושקטים, חוקים כראי מוצק אין כשל בנו ת"ל, הצאצאים והצפיעות וכל כלי קטן, נפשי ובשרי ירננו אל אל חי, כי נחני בדרך ארץ הדריכני במעגלי יושר. — מכול יום אנכי שנכנסתי לעזרת הנשים, לימים עוד מעט אהיה מחוסר כפורים יזכני אלהי קדם לכנס בעזרת ישראל ולכשיבנה בית המקדש אביא חמאת שטמה, מקואות העמים שבחוצה לארץ כשרין לפי שעה לכעלי קרין כמוני היום, אנוס הייתי¹ לנהג עצמי בזריות וטהרה נקיות ופרישות מלכנס בארצות ישמעאל אשר שפך ה' עליהם באפו חמת המציק בנגף וחרון, מדחוק עמדתי כי יראתי פן יבא והכני אם אל בנים, יבואו ימי הפקודה והשלום כי שלום ה' אתנו ויאמר למלאך הרף ידיך, כן יזכה ה' בעגלא ברוב חסדו וטובו ואת פלישת עמו ישראל ירחם ויהונם, אחרי כן אצא כשהור להסתופף בחצרות אל אשר בהם כחרתי מדור בהיכל רשע שם אשקוטה ואביטה אנורה במכון שבתו עולמים, יראו עינינו וישמח לבנו בשוב ה' את שבות עמו יצפננו בסוכה בצור ירוממו.

שלום נדרי יום יום אמשכה בחרט אנוש לבשר לכבודכם קצת קורותי מיום נסעתי מביתי עד הנה, ידעתי כי יגל לבככם לשמוע, תעירו און בלמודים, הגם כי עתה לא אוכל דבר קמנה או גדולה בשבחה של ארץ ישראל שעדיין לא נסתכלתי בבואה שלה ולא הלכתי בתוכה ד' אמות, עד כאן לא סלקית לשעיר על דא לא גמרתי מלי דשעיר, הנותן ליעף כח יתן תמים דרכי, ועל כמותי חפה של עיר הקדש יעמידני לתהלה לשם ולתפארת, שם אתן את דודי לכם משם יצוה ה' את ברכתו אתכם עד שיכלו שפתיכם מלומר די ויקים בניכם לגביאים ומבחוריהם לגזירים, קרן תפארתכם ישא וירם וקם נזר לדור דורים.

ואתה אלופי ומיודעי, החפץ לדעת כל הפרטים המצטרפים לאיש אשר ידבנו לכו לבא בצל הגלילות עם הגליאצי (Galeazza)² ויניזיאני צריך שתדע: כי הגליאצי השלוחות מאת מעלת השררה מוניזיאה הן כפרנדרה³ הן כמריפולי

¹ וכונתו על ידי המגפה אשר שררה אז בארצות ישמעאל ונסתפחה משם לארצות איירופה בשנת 1671.

² ספינה גדולה ולהלן קורא אותה גליאה סתם.

³ אולי היא עיר פרנדיסיה הנזכרת בתלמוד וחיים נקראת ברינדיזיו.

הן באליסנדריאה כלם שוים זה כמין זה והם נחלקות על סדר אחת בלי שום הפרש באחד מהם. תמצאנה ארוכה שנעים אמות רחבה י"ח אמות למדה כינונית של איטאליה. כל אחת מהם נושאת חתיכות ארמיליריה עבה מלבד המוסקמי ופאלקוניטי וארקבוזי כפוסטה וטרונכי וקרנות⁽¹⁾ מלאים אש ארטיפיציאטי⁽²⁾ שאין להם קצבה.

בכל גליאה תמצא ג' אלנות. גדול, בינוני וקטן. האלון הגדול הוא באמצע שעליו תולין הוילא גדולה נקרא לארמוני. היא מח' יריעות יש בתוכה אלפים וחמש מאות אמות טאל⁽³⁾ ולפעמים בסכת בלכול העתים וחלוף הזמנים מסירים אותה לשום תחתיה אחרת נקראת ליטריצולי. בתוכה יש אלף ת"ש אמות טאל. וכשהים הולך וסוער ביותר משימים תחתיה אחרת יותר קטנה נקרא ספאפיקו שיש בתוכה אלף ומאתים אמות טאל. ואם יצטרך יש להם וילא אחרת קטנה מכמו אלף אמות טאל נקרא לגוניניא ואינם משתמשים ממנה כי אם בהיותם בסכנה גדולה עד אשר כמעט אבדה תקותם וכבר נתיאשו מן הגאולה. רחמנא לצלן מלהמצא שם בימים ההם ובעת ההיא, ולשובינן מן כל מרעין. באילן הבינוני העומד סמוך להפוסא משומים וילא אחרת נק' למיזאוו שיש בתוכה אלף ש' אמות טאל.

מעולם לא נמצא שהשררה בוחרת לשלוח אחת מן הגליאות לבדה בשום מקום כי אם שנים או שלשה ביחד. ולשר הממונה עליהם יש צוי ואזהרה שלא להוריד הוילי שהוא סמן הכנעה ועבדות, גם כי יבאו עליהם גליאות לרוב ופירטו⁽⁴⁾ לשלול שלל ולבזו בו יהיו מאיזה מדיני שיהיו ומאיזה שר או שליט הן תוגרמי הן נוצרי אם לא תהיה ארמטא⁽⁵⁾ עוכרת סך מאה וילי הבאה לנגדם. והאיש אשר ימרה סדר הנ"ל יתחייב ראשו למלכות. אף המנהג הוא כי כל עוד אשר יבקשו גליאות התוגר לקרא להם לשלום שולחין להם דורין לפעמים שוה ת"ק סקודי לפעמים אלף ולפעמים אלפים. הכל לפי סכום הגליאות אשר ימצאו ואחרי כן כולם פונים לדרכם זה למערבו וזה לדרומו והמעות האלו נפרעין מאת הסוחרים שיש להם רכוש בגליאה ומחשבין לפי חשבון הממון אשר ימצא כתוב בספר.

על הגליאה הקאפיטנה הולך תמיד שם אחר מגדולי וויניזיאה נקרא אלקאפיטיני ועל האחרת או האחרות נקרא לקונסרו. על הקאפיטנה תמצא א' ליטרונית גדול מזהב על הפוסא שקראין אותו פונגי כי בו יתנכר היותה הקודמת, והנגיד שעליה מצוה גם לאחרות. על פיו יחנו ועל פיו יסעו ויש לו רשות

(1) אולי קדירות.

(2) אש ארטיפיציאטי, קינסטליכעס פייער ווערק.

(3) ליינוואנד.

(4) ופירטו ר"ל שוללים בים כמו שאמרו שמות רבה פרשה י"ז וספונות של פירטין

מקיפין אתו.

(5) ארמטה בלע"ז וזה אניות רבות בכלי מלחמה רבות וגדולות ביחד.

לדין דיני ממונות ודיני נפשות ויש אצלו שוטרים הרודים בעם לשומם בכבלים, ונותנין חבל להמית כל עושי רשעה ג"כ, וכל האנשים ההולכים בתוך הגליאות סרים למשמעתו מקמנם ועד גדולם, ואחרי דבריו לא ישנו הקנסרווי, הם מוכרחות על כן תמיד ללכת אחרי הקאפיטינאה כרדוה לשכב אצלה להיות עמה הן בזמן הליכה הן בזמן עמידה, לאחריה ולא לפניה ולא רחוק ממנה רחוק מיל.

מנהג השררה הוא למכור שכירות הגליאה לאנשים שונים עירוניים⁽¹⁾ ונובילים⁽²⁾ מוויניזואה, לזה א' ולזה א' ונותנים סך קצוב והם משתכרים בהם וכל אחד מהם הוא גביר ממנה, עליו להשכירה הן בהליכה הן כחזרה ומדמי כיסם פורעין שכירות האומנין והגליאצים⁽³⁾ ההולכים בתוכה, ומחזיקים פנקס אמתי וסופר נאמן לכתוב הסחורה והאנשים והמעות הבאים אל גופה. השררה בוחרת ג"כ לשלוח בתוך הקאפיטינה שנים עשר אנשים חכמים ונכונים במלאכת המדינה יודעי בינה לעתים ובקיאים במלאכת הספרות וכאשר יזמן גלגול או השתנות עקרי בזמן, מתקבצים יחד אל מקום אחד ועושים עצה ביניהם לבהור מה לעשות והיא נקרא עצת "בוההסכמה אשר תצא מביניהם כן יעשו תיכף בלי איחור, שלש משמרות עומדות תמיד בכל גליאה, א' בראש האילון הגדול, וא' על הפופא, וא' על הפרא, ומשמישין שלש שעות, אחרי כן מתחלפים וסובבים תמיד כלילה כיום וצופים בים למרחוק המישים מיל מכל צד.

בכל גליאה המצא תמצא שני רופאים א' פסיקי, וא' צירוסיקי, בשם, ספר, סופר, כומר, חיט, נגר, נפה, רצען, קצב, רועה לפרנס הכהמות, גם תמצא לקנות מכל מין מרצירערע⁽⁴⁾ שתרצה ותוכל לקנות יין שמן ביצים דג מלוח בשר מלוח, פירות יקות, פת הבאה בכיסנין ומיני תרמייה⁽⁵⁾ ויש גם הסקאקטי⁽⁶⁾ והאופה, לצורך הגליאה יש ג"כ אדם אחד בקי ברוחות נקרא אל פירוטה מקום מושבו תמיד על הפופא, והוא בקי בשגולים הנמצאים בים ובכל מקום שיש שם חוף, ומסדר הנהגת הגליאה אל האדמיראלע והאדמיראלו מצוה לקומודו והקומודו מצוה לפארונו ופארונו מצוה לעם. נמצא ג"כ אנשים שהם כתות כתות כל כת עושה המלאכה המוזמנת לו אך בהצטרך להסיר הוילי או להחליפו מצד אל צד או לעסוק איזה מלאכה כבדה כלם מצטרפים יחד לעשות מלאכתם ולכל כת תמצא שהם ששה או שמונה חברים ושמותיהם נפרדים נקראים: אלקאלוכיו, מרגקוני, פרווריר, קורדיאני, מינחונדרי, מירציקי, כונקארי, כלים מערירי,

⁽¹⁾ אנשי העיר, בירגער.

⁽²⁾ הבעלי יחוס ופרטריציער.

⁽³⁾ מערקערע, סחורה. ⁽⁴⁾ משרתי הגליאה.

⁽⁵⁾ תרמימא ס"א תרמימא, וזה מיני כסנין ובתוספתא ברכות הביאו לפניו מיני תרמימא מברך עליהם בורא מיני כסאנין ולא הצרכנו להעירה זה רק מפני שראינו כי טעה בזה החכם הגדול יאסט ובגדלתו כך מעותו בהעתקתו המלות מיני תרמימא, פערשיעדענע דאלמעטשער.

⁽⁶⁾ מבשל.

פלומכירי, סקאנדולירי, פורטולאטו, גאבוציאלו, אלו כלן נקראים גליאטו ולכל איש מהם יש מקום מיוחד בגליאה, איש איש לפי מדרגתו וערכו ויכול להשתמש ממנו לצרכו או לצורך סחורתו או להשכירו לאחרים.

הפשתי בכל גליאה תחת ומעלה וחומותיה מלאים כל טוב כגן ה' אין ריקות נמצא בתוכם אפי' מקום שימת רגל לא תמצא שלא תכנס במוכן לחבירך. מצאתי בתוכה יותר מארבעת אלפים ברילי⁽¹⁾ כולם מלאים כל טוב, יין חומץ, שמן, דבש מים וסחורה מתחלפת. ביבא שהוא מקום הסחורה יש כמו ת"ק קלי⁽²⁾ מלבד הסחורה בתוכה עצמה באקסוגניי בסקוריניי ובחדרים תמצא גם כה כמו ארבע מאות תיבות שכל אלמהאנטין⁽³⁾ יש לו תיבה אחת ואל קצתם שנים.

הגביר מביא לצורך ביתו כמו ארבעים או ל"ה צאן, ושורים שנים או שלשה, חמשה או ששה עגלים, ועופות מכל מין ולאין מספר. על כל גליאה עצים להסקה לרוב, מכל מאכל אישר יאכל הרבה אין קץ על הגליאה. מן הצד לגליאה יש א' גונדולה א' כמולו וא' ספינה אחרת קטנה, כלם ללכת אנה ואנה אם יצטרך. סכום האנשים החולכים בתוכה הן גבירים הן משרתים והאופציאלי וסוחרים ועוברים ושבים וגליאטו יעלו לסך ארבע מאות איש בכל גליאה⁽⁴⁾ סך משקל מכל האנקרים וצירולים וחבלים בין גדולים וקטנים ההווים שם לצורך הגליאה חדל לספור כי אין מספר.

על כל גליאה תמצא שמונים רימי⁽⁵⁾ גדולים מ' מהם מכל צד ואינם משתמשים בהם כי הגליאה היא כבדה עצומה למאד ואי אפשר להסיעה בכח אדם. כי אלף איש אם אין הרוח מסעיין לא יוליכה ד' אמות, אינם עושים איש כי אם במקום אחד מיוחד לבשל שם כל העומדים בגליאה בלי הוצאה, יש שומר אחד הממונה על הביכה לשמור הרכוש שבה ולו ח' משרתים ומקבלים פרס א' מרצילו מכל בעל סחורה בכניסתו וא' ג"כ בהוצאתו מהגליאה.

ערל החולך בגליאה הן סוחר הן עובר ושב כל עוד שלא ירצה לצמצם יכול לסמוך על שלחן הגביר מהגליאה ופורע סך קצוב לכל חרש ולחשבון חרש בזה האופן. קודם לכולם נוהגין לאכול הן בבקר הן בערב האנשים האוכלים על שלחן הקאסטולו ופורעין ד' דוקאטו וויניזיאני לכל חרש שהם עשרה מרצילי כסף ושליש לכל דוקאטו ואחרי שאכלו הם אוכלין אותם הסמוכין על שלחן הקאפימיני ופורעין חמשה דוקאטו לכל חרש ואח"כ אוכלין הכת השלישי שסומכין על שלחן הסקאלקו ופורעין ג' דוקאטו לכל חרש, וההוצאות נעשות מדמי הגביר והוא לוקח השכירות, ואוכלין בכל פעם מכל מאכל העולות על השלחן כסעודת שלמה בשעתו, אוכלים ושותים ושמים וחוגגים ולפניהם

(1) הבית. (2) צרור סחורה, שקורין באללען בלשון אשכנז. (3) נוסע.

(4) החכם יאסטר רוצה לקרות פה אלף וארבע מאות וזה יתאים עם סכום מספר התמירי החולכים על ספינת קרב.

(5) משומי רודער בליא.

תמיד ירעו אף יצריחו המנגנים בחלילים ובחצוצרות תוף ונבל וכינור וכל מיני עוגב, אך צריכים הם לתור להם מקום לינה ומוצאים אותו בעד ערך ד' או ה' דוקאטו בעד כל הזמן עד שיגיעו למריפולי. ודע והבין כי הגליאה ההולכת בסוריה יש להם שני קורזין שקוראין לאחת הגליאה מכיירוטה וזה כי היא עוברת מריפולי שהוא רחוק מכיירוטה מ' מילין.

מקומות אשר תמצא לשכור בגליאה הם מתחלפות. קודם תמצא אפרווא, שני חדרים קטנים זה כנגד זה בתחתית הגליאה שלא יוכל אדם בינוני לעמוד בתוכם על רגליו בלי כפפת קומה, רחב כל אחד מהם הוא ב' אמות ורביע, ארכה ב' אמות וחצי ותחתיהן יש חלל החולך עד קרקעות הגליאה שהוא גבוה באמצע כמו אמה וחצי, ומן הצדדים הולך חלל ובו תוכל לשום בתוכו גרבי יין ברילי ממים וחומץ ואיזה רכוש תרצה עד מלאות המקום, ורוצים הבעלים מהם בעד שכירות שלשים דוקאטים בעד שניהם בתנאי שיתחיבו הגבירים מהם לתת מים לשתות ולכשל די ספוק כל הנפשות הבאות אל תוכן, ומהכל צריך לעשות כתב כתוב נצרי בויניזאה עם עדים, והמקום הזה לקחתי אותו בעדי ופרעתי ממנו ל"ב דוקאטו, האמת כי במקום ההוא יש חום גדול והוא מקום משועבד לאנשים הכאים להביא למטה הוילי ולהוציאם ג"כ כשירצו להחליפם היינו שיעברו למטה בתוך בין שני חדרים, מ"מ מצאתי בהם מנוחה כי מי שיש לו נשים וקטנים צריך הוא להם אך זכר יזכור כי תמיד חבירים ביחד נשים ועבדים וקטנים שאם חסר אחד מהם עבודתו זרה, לא תחלוף המקום הזה ולא תמרינו כי לא נמצא בכל הגליאה מקום כמוהם נשמר מפני החשד ומפני המזיקין, והנה כי יתחייב הגביר מהמקום שלך לתת אליך המים אל תשען עליו בכל מכל כי אם גם אתה תכין לך במקומך כמה ברילי מים ואיש לא ידעם אם אפשר לתועלתך על כל דבר פשע בהצטרך, בפרווא נמצא ב' קבוני מצד ימין וב' מצד שמאל כל אחד מהם אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבו, ואמה וחצי קומתו ועל כל אחד מהם נמצא עליה קמנה כפי ארך ורחב הקבוני, גובה כמו אמה ויותר מעט וכל אחד מהקבוני והעליה הם משכירין אותו תשעה או עשרה דוקאטו ולפעמים י"ב ומספיק לב' אנשים והוא מקום טוב מאד והגבירים מאלו המקומות נקראו פרווירי¹, יש ג"כ באמצע לאורך הגליאה כמו י"ב קבוני ארך כל אחד מהם שני אמות, ורחבה אמה וחצי, וכמו כן קומתם, והרוצה אותם יפרע ד' או ה' דוקאטו, תחת האלון הגדול תמצא חדר שהוא מגביר הגליאה שלפעמים הוא רוצה להשכירה לפי שיש לו מקום אחד כפופא רחב ויפה שהם כמו ב' חדרים זה על גב זה ובפרט תמצאהו בקונסירווא לפי שהגביר דר במקום שעומד הקאפיטיניא בקאפיטיניה, גובה חדר ההוא מלא קומה בצמצום רחבו ד' אמות וחצי והוא בית אפל, וחפץ ממנו חמשים דוקאטו ולא תשיג להעמיד בתוכו איש כי אם גר א' תוך הלנטרנה

¹ זה שם משרתי האניה אשר עבודתם הוא אצל הוילין נקרא (פאקמאסט).

ובקושי. הסקרונני הארמיליע הכומר הפארונו והאופה לכלם יש חדרים וקבוני סוככים בכמות האמורים ולפעמים רוצים להשכיר מהם ורוצים ערך י"ד דוקאטו, מהם עשרה מהם שמנה הכל לפי גדלה וקטנה. יפה אמרו דורשי רשומות חק לא תשים כי זה כמה שנים אשר היהודים מעצמם נהגו לתת מנה לגביר מהגליאה ולתת אליו בעד כל נפש א' דוקאטו מה שהערלים על ככה אינן נותנין מאומה וזה הוא זולת שכירת המקום, כי מה שתפרע לאופיציאלי מהגליאה בעד מקום דירתך לא יחזור ממנו תועלת לגביר לכן הסכינו להשביע עינו לתת לו בעד כל איש אשר נתמלא זקנו וכמו כן בעד האשה א' דוקאטו, והנערים והנערות שלא הגיעו לחנוך לכל שנים מהם א' דוקאטו. אחרי כן הגדילו ש כ ר ס ותחת הדוקאטו היו פורעין הצקיני אך כל זה לא שוה להם כי מעשרים שנה והנה שמו לחוק לקבל שלשה דוקאטו לכל נפש כאמור. בשנה הזאת נועצו נועדו יחדיו כל הגבירים מהגליאה הן מברוטי הן מאלקסנדריה והסכימו להחליף משכורתם ולבלתי קחת שום יהודי בגליאה אם לא יפרע ששה צקיני לכל נפש כקמון כגדול וכן הוכרחנו לעשות. האמת כי הגביר מהגליאה שהיתי אני הולך בתוכה בהשתדלות נמרץ ובאלף כחות בראותי כי אני היתי המשתדל בעד כל הבאים וגם של אחרים לא היה להם נערים קטנים כמוני נתרצה להניח לי פרעון נפש אחת וגם לקבל ממני לחשבון ששה דוקאטו ורביעי לכל נפש. והדבר הזה בלי ספק ישימו לאדמת וויניזיאה ליהודים לחוק כי תמיד ערערו לחוסף אבל לא למעט ומי שיהיה לו נפשות ויהיה לו מה בקדקרו ישגיח לעשות קודם מסחר עם הגביר מהגליאה בעד מכס נפשות טרם יקח המקום בעד הדירה כי אולי יועיל ובלי ספק לא יזיק כי תמיד נמצא מקום אפ' כיום הנסיעה היינו כהליכתה מויניזיה לברוט שאיננה כ"כ מעונה סחורה אבל בחזרה צריך להיות מן הקודמין.

ואתה אחי אם תבחר ללכת בדרכי ה' ולבא הגה דרך וויניזיה הט אזניך ושמע כל אשר אני דובר אליך כי באתי להשכילך למען תדע בדרך זו תלך עליך תמוף מלתי להורית לך איזה דרך ישכון אור צאתך ובואך תעמיד במרחב רגליך מן תערוץ ותכשל, ולא תסמוך על שום אדם בוויניזיה ואפ' אחיך הוא אל תשים במחונך בשום אדם ולא תאמין ברע שהוא ידריכך להוציא ממסגר נפשך כי על הרוב כמך כמהם תגששו חשך. לא תדעון כמה תכשלוון. והגם שיהיו בקיאים לאמת יריך לא יהיה להם שום פנאי להיות תמיד אצלך בעוזריך ובתומכי נפשך כי עסקי וויניזיה נתוספו גם רבו, כל אחד מברך לעצמו ובפרט בימים הקרובים לנסיעת הגליאה כל הקריה הומיה היא וסוררת כהחלט ולפעמים יודמן לפניך מקרה בלתי טהור עם חסרון נמרץ לשעה קלה ובהעלם אחת כל אלה נסיתי וע"פ הראיה אני מעיד, אתה תקופ תרחם על פליטת ממונך וחזקת והית לאיש ולמען לא תפול ברישתך זו טמנה קודם כל דבר תלך בריאלמו במקום אחד מצדו נק' ליסטרידינארי, שם תמצא בכל בקר ובכל ערב כל הגבירים מהגליאות יושבים וספרים נפתחים עם ספרים ממונים על ככה ולהם

תאמר דעו כי יש לי כך וכך כלי מטלטלי הבית שלא אתחייב לפרוע מכם בעדם ויש לי ג"כ כ"ב קאלי סחורה פלוטו או מרכוש שאתחייב לפרוע מכם מהם עשו לי ב' פלוזי אחר שתאמר כדברים האלה פלוני משום בגליאה כך וכך מהרכוש ביתו ומשים אותם בסטאצו (סטאצו ר"ל מקום השכור לו בגליאה) כי אם לא יכתבו בפוליצי זה הדבור בהביאך הכלים תוך הגליאה שומר השער לא יגיחך להביאה אל תוך מקומך ותפריע כולו מהם וכפי אשר יכתבו בפוליצי שלך כן יכתבו בפנקס שלהם. אחרי כן אם יהיה לך סחורה או רכוש הפרוע מכם כאמור תאמר להם עשו לי פוליצי שנית שתאמר פלוני משים בגליאה פלוני כך וכך כלי בית, וקמת ועלית עם הפוליצי האלו אל הגבילה כי זולת זה לא יעשו לך בולעטו. כל עוד תרצה לשום אותם בגליאה הרכוש שאינו פורע יחליטו הכולעטו עם הוצאות מועטות והרכוש הפרוע יעשו לך שומא וכפי הערך כן תפרע, תוכל לשער כי הסך שיעריכו הם כפי אשר תפרסם. תפרע יותר מעשרה לככר. אחרי תשאל למוכס שיתן לך ריוורטנדי שיבא עמך לראות הכל אם כנים דבריך כפי אשר דברת בפוליצו והריוורטנדי יראה בדיוק ואם תתן לו מנה יפה לא ידקדק. ובפניו המבלשים יקשרו הכל וישימו על הקשירה שני חתימות אבר להוכיח כי הוא ראה אותם ויועיל, מפני הצופים. אחרי כן תשים רכושך בספינה קטנה להוליכה אל הגליאה ובדרך הליכתך יפגשו בך כתות כתות של מלאכי הכלה והיה כי יראו הכולעטי והכלים חתומים בחותמו של מלכות מפחידים אותך להחזיר הכל אל המוכס אם כי אין להם רשות לפתוח אותם אחרי כי הם חתומים אך יכולים המה לאמור מי יודע אם הריוורטנדי לא עשק המכס על כן אז רוצים להשיב הכל בגבילה. אל תקפוץ ידך מתת להם כסף נדבת ידך ושלא להביאם לכלל כעם כי אתה תבא לכלל טעות ואבוד זמן והוצאות החזרה יעלה לך גדול ואני הוצאתי בהם יותר מן ג' סקודי זהב כ"ב כתות מצאתי מהם. למי מהם נתתי מרצולי ולמי רצולני ולא נסתלקו ממני עד שעשו כפי כמצולה נקייה.

בהגיעך אל הגליאה תמסור הכולעטו ליד שומר הפתח הרכוש שהוא כתוב בפוליצי האומרת בסטאצו הוא בעצמו עם חבירו יכניסנו אל תוך חדרך, והרכוש הכתוב בפוליצי בייבה יביאה אל תוך גנוי מקום הסחורות ואצלו יחזיק כל הפוליצי ותחתיהם יעשה לך ריצוויטה מהרכוש הנשאר אצלו, אותה תחזיק אצלך למשמרת עד הגיעך למריפולי כי לא יחזירו אליך הרכוש זולתה, כי אם כהשתדלות גדול. אל תסמוך על האומרים אליך היום יסעו הגליאות או לא ילכו עד למחר באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין לכך היה אתה מן הקודמין לשום רכושך בגליאה ואל תהי מתאחר לסכות שתים כי בעת נסיעתה גם קרוב לו יום או יומים מרבה העם להביא ולא יהיה לך פנאי לפעמים להתקרב עליה חצי מיל לרוב הספינות אשר סביבותה וכאשר תהיה בתוך הגליאה תמצא מלא הכל תחת ומעלה, ואתה לברך לפעמים לא תוכל ללכת ברגליך בתוכה ד' אמות ועוד שנית כי באולי אם תתאחר ללכת תמצא שכבר

הסיעו עצמו מן החוף ועשו מיל ולא יועיל אליך לקרא כי לא ישיבו ולא יתעכבו מפני כל, ותמצורך לקחת ספינה לכתחילה עם הוצאה כבדה מעשרה סקודי זהב ויותר עד פולא. ראוי שתדע שכל הכל שהם סחורה או שתפרע מהם מכס בוויניזיה ואפי' לא יהיה סחורה הגם שיהיה לך במקומך מקום פנוי להחזיקם לא ירצה גביר הגליאה להניחה אצלך אם לא תפרע בעדם שכירות הנהוג כי כן הדין גותן ואם תפרע מהם שכירות יתחייב להחזיקם אצלו אם תרצה ולשום אותה באיבה עם יתר הכלים מהסחורה ערך שכירות הקאלי אינו קצוב רק פורעין כפי הרכוש שיש בתוכו ואני הוכרחת לפרוע בוויניזיה מכס מארבעה קאלי בגדי צמר ופשתים שנשאתי כלם לצרך הבית. האמת שהיה הכל חדש ופרעתי מהם מכס עשורים ושנים סקודי זהב בזבז כי העריכו אותם מאתים סקודי ובעד שכירות הגליאה מהם פרעתי ששה סקודי זהב, כל סך המעות אשר תביא עמך בגליאה להעבירם מגליל אל גליל חקה אחת וחק שוה לכל הן עברי הן נוצרי הן תורגמי שצריך לפרסמם לגביר מהגליאה, ומהם תפרע מכס אחד ורביע למאה. אם תחפץ להחזיקם אצלך יתרצה ואם תרצה להפקידם אצלו יתחייב לשמרם שמירה מעולה ולהחזירם אליך במריפולי או באיזה מקום שתחפוץ בדרך הליכתם, אם תספור אותם אליו גם הוא יחזירם אליך במנין ואם תשום איתו תוך גרופו חתום יחזירו אותו אליך כמו שהוא ויכתב אליך בפוליצי שיעשו עליך כך וכך מעות לפי דבריו ועכ"פ תקבל הפאליצי ותהיה אצלך למשמרת עד תקבל מידם הגרופי או המעות ותפקה עיניך לראות הפאליצי שתבאר איך הוא פרעם משכירותו אם פרעת אותו קודם ובפנקס הפקדונות שלו יכתב כמו שהוא כתוב בפוליצי אות כאות בלי שום הפרש ותעשה מירק על הגרופי כאות נפשך להכירו כי כן יעשה אותו על הפוליצי ועל הפנקס ג"כ.

דע והבן כי בדרך טרם תצא מהגליאה יתנו לך שבועה אם יש לך סך מעות אשר לא פרסמת אותם, אחרי כן בהגיעך במריפולי טרם תצא יחפשו בדיוק בכגדך ובמה שעליך בחדר משכבך ועל מטתך ואם ימצא אצלך סך מעות אשר לא פרסמת אותם יקחום כי כן הדת כוננה שהם אכודים בעדך בלי שום תקנה אכן בין תכין את אשר לפניך כי החכם עיניו כראשו, אל תעבור על המכס שמא תאבד את כלו, והנה כי תמצא רבים אומרים לך שאין חשש סכנה כדבר לא תאבה ולא תשמע לקול מלחשים כי על הרוב העירונים הקונים הגליאה כאמור אע"פ שהם שרים נכבדים, לפעמים כותתין אלו את אלו וקונים שכירות הגליאה יותר ממה שהם מוצאים טמנה ומפסדין ובהתעטף נפשם במר רוחם, אם ימצאו איש עובר תקנות ובפרט יהודי לא יחמולו ולא ירחמו, המעות אשר תתחייב לתת לגביר מהגליאה בעד מכס נפשות הן בעד הרכוש הן בעד המעות וכמו כן מה שתתחייב לתת לפרטנים בעד שכירות המקום אם ידרשו מאתך לקבלם בוויניזיה תוכל לתת להם, אך מידם תקבל ראיה בכתב, ושמה יקחו הסקודים בעד א' ליט' י"ח ש' והציקוני

בעד ה' ליט' י"ד ש' מטבעה וויניזיה ואם תאחר לפרעם בפמגוסטה או כטריפולו
לא יקחו הסקודי כי אם בעד ו' ליט' מ"ח והציקוני בעד ה' ליט' הכל כמנהגי
המדינה ועוד כי אם תפרעם בויניזיה תעשה הטוב והישר בעיניהם, יען כי
מהם קונים רכוש לסחורה ובסבתך יגיע להם תועלת ונוק לא יקרב אליך.
תכון לך לצורך צדה לכל נפש חצי סקודה ביסקוטי כמו א' מרציילה
לחם, א' משאוי יין ג' בוקלי חומץ בשר יבש גבינה בים מלח שמן
גרות שעוה א' לנטרנה כלי מנחושת ללכת לנקבך קדרות לכשל בהם עם
המכסה הכל מנחושת מיני קטניות שומים בצלים.

תשיב לב האופה לנדור לו נדר כי יתן לך מקום בקצה האש ושלא ינח
שום אדם להזיקך ושמור נפשך מלכד מהאפשרות ותחזיק בידך קצת מה
שתרצה לתת לו עד עת נסיעתך מאתו בהגיעך למקום החפץ. כל האנשים
הבאים בתוך הגליאה על הרוב המה מרי נפש ואנשי דמים עזי נפש ורמאין
לא תוכל לסמוך על דבריהם ושמור להטפל עמם מטוב ועד רע, ואם אחד
מהם ידבר אותך קשות עשה אזניך כאפרכסת. אל תען כסיל כאולתו
או תשיב להם בלשון רכה, ולאנשים היושבים ממולך סמוך למקומך תפתח
ידך לחשיכם מאת אשר חנן לך ה' כי יעשו אליך שירות וכבודך לפעמים.
מכל מקום אל תשים בטחונך כי אם באלהי מעוזנו שמור רגליך באשר תלך
וכי תתן בכים עיניך תתהלך במשרים. ואם תאהב תועלת אל תתודע לרשות
כי אם תפזר ממנוך להשרים לקאפיטני או גביר מהגליאה אפי' תהיה
דבר נאה ומתקבל יחשבו הכל לאפס, לנובה לבכם ועל הרוב יאמרו לך
יהי לך אשר לך.

לא היו עלי ימים טובים מעולם כיום מ"ו באב יום רביעי לשבת ד' אויגוסטו
שכ"ג לפ"ק אשר בו יצאנו מויניזיה הכירה ללכת אל ארץ צבי וחמדה באגודה
חמשה גליאות יחד, ג' מהם בעד אלכסנדריאה ושנים בעד בירוטה ובכל אחד
מהם הלכו היהודים לרוב ואני לקחתי מקום בקאפיטוניה ביבה אפרווה מקום
מתחים לקלפא והמרנגוכו' כמו שכתבתי לעיל. כל הגליאות הלכו יחד אלף
ק' מילין עד מקום אחד העומד באסוילא מקנדיה וג' אלקאבו שפרשו משם
נתפרדו לשני ראשים, הגליאות מאלכסנדריאה הלכו לדרכם בקאנדיה עיר המלכות
באמצע הארץ, ואנו יצאנו חוצה לה ונכנסנו בים מ"ז מילין, העת אשר נסענו
מויניזיה עד פולא יש' ק' מילין, אבל העת בעצמו הוא יותר מק"ג מילין ומעבר
הים אשר עשינו הוא הסוכב ארצות אסטריה שם נתעכבנו ז' ימים —

פולא היא גדולה ואנשים בה מעט, ארוכה וצרה כעורה למאד ולא נמצא בה דבר
טוב והאוויר הוא מקולקל ביותר, לפי הנשמע מימיה רעים והארץ משכלת.
ירדתי אל תוכה פעמים רבות ולא מצאתי לקנות שום מחיה אפי' לחם, רוב היקף
העיר חרב פרוץ מרובה על העומד ואין שום יהודי דר בתוכה. חוץ לשער אחד
מצאתי חצר אחד קדמון שומם עם מעין בצדו, אומרין שהיה ארמון לאורלאנדוי
בנוי בעיגול כמו הריטונדה מרומי ואומרים שבנינו היה מעשי שדים או מעשי כשפים.

שם שני הקאפיטיניא מהגליאה נתנו סדר ביניהם שכל אחד מהם יצוה שבוע אחד והקאפיטיני שלנו התחיל שבוע ראשונה ללכת לפניו, ואחרונה יסעו להגליהם האחרון כמו הקונסרווי תמיד באחרון נוסעין וכיום קדיש כעלות השחר י"ד אויגוסטו כ"ה אב הלכנו לדרכנו ועברנו כל ארצות סקאבוניה קרוב למקומות רבים כגון זארא רגושי לידונה קאטירה קאסטילונבי שהוא תחת ממשלת התוגר יר"ה ואחרי אשר תמו ארצות הסקאבוניה נכנסנו נגד ארצות האלכניה נגד לבילוניה עד אשר הגענו לקורפו.

בחצי הדרך עמד עלינו נחשול של ים למבענו עם סערה גדולה ועמדה בתקפה ג' ימים וג' לילות צפו מים על ראשנו עד אשר היינו יראים לגפשותינו. קראנו אל אלהינו כחזקה ושמע קול תחנונינו בשוענו אליו ועמד הים מזעפו ויחשו גליו וברוח טוב הלכנו אל קורפו ביום ה' י"ט אגוס' ר"ח אלול. ברוך אשר הפליא חסדו לנו ביום מצור. רחוק מקרפו ל' מיל מצאנו י"ב גליאות ריקים משמרת קורפו אשר באו נגדנו כמנהגם. מי שלא ראה שמחת קול המון חוגג והמיית הארטלירי שהוציאו הגליאות הגסים והרבים כפעם אחת ותרועות החצצרות והפיפירי לינאקרי אשר תקעו והריעו ותקעו יותר משני שעות לא ראה שמחה מימיו. אחרי כן שמו לפני כל אחד מהגליאה שלנו ב' גליאות ריקים שהיו מושכים אותנו אחריהם בחבלים ובכל גליאה ריקי יש מאתים ירמי שהגליאטו ברב כחם מניעים בים לגרר אותנו במהירות. הגליאה מהפריוויתירו שהוא ראש השמירה היתה הולכת לפניו וכל האחרות לאחריה זה אחר זה ואחרת מהריקות היתה הולכת לאחרונה. י"ב פריקאטולי הי' סוכבים אנה ואנה פעם לפניו ופעם לאחור עד אשר נכנסו ביום ההוא שעת האוכל אל תוך חוף קורפו.

תכף נכנסתי בעיר לקנות בר לחם ומזון. שם מצאתי גם ראשי שתי קהלות מיהודים בין כלם כמו שבועים בעלי בתים רובם זצליאני ופולייסי קצתם בעלי רבית קצתם בעשית הצביעה קצתם עובדי עורות ומרצאר. אין יראת אלהים במקום ההוא. בהם לא תמצא תורה ולא דרך ארץ. רבה המשטמה בקרבם אוי לה לעיסה שהנחתום מעיר עליה שהיא רעה כמו שהם עצמם מעידים היותם רעים וחטאים הגידו לא כהדו וישתבחו בעיר אשר כן עשיתם. כבואי אל העיר מצאתי שהיו מוצאין ג' מתים לקבר כפעם אחת. געתי בהם כדי שיוציאו ראשון ראשון כראוי ולא שוה לי כי השיבני שאין להם פנאי לחזור שנית ושלישית והבתי'חיים שלחם הם בתוך רחבה של עיר.

מפולא ועד קורפו יש מהלך שש מאות מלין. קרפו היא עיר היושבת קצתה בעמק וקצתה בהר והיא גדולה כמו אנקונא ולה כרך גדול חזק ויפה ברחוב העיר הן מצד עם מאתים שכירים איטאליאני לשמירה מלבד מ"ו גליאה ריקים העומדים שמה תדיר וסוכבים הים לשמור אותו מן השוללים. והיא בעורה ביותר והשבילים שלה מזהמים. מכואתיה מטונפים, ומלוכלכים במיט ורפש, מימיה רעים ומזונותיה ביוקר גדול, ובדוחק מצאנו לקנות די צרכנו. הלחם הוא

שחור ואינו אפוי כל צרכו והוא מלא חציץ ועפר לסבת הפוסטריכי כי אין להם מוליני לטחון וכמו כן תמצא הלחם באלזנטי כי באמת אי אפשר לאכול אותו. היו בה אבטיחים לרוב ואינם כדמות שלנו אבל הם מתוקים וטובים. בשר שור לרוב מצאנו. דג מלוח. ענבה רעה וחמוצה. קטניות בצלים ושום הרבה וכיצא. משם נסענו יום ב' כ"ג אנוסטו ד' אלול כי נתעכבנו שם כמנהגם ג' ימים אחרי נסעו יחד כל החמשה גליאום גסים ועמנו כאו ג"כ מ"ז גליאות ריקים ללותנו מהלך ארבעים מיל עד חוף אחד נק' ס' ניקולי ומשם הורו למקומם בשלום. ואנו פנינו ללכת דרך ארצות לאלבניה כראכה עד בואנו לאלזנטי רחוק מקורפו מאתים מיל יום ה' כ"ו אנוסטו ז' אלול ש"כ. והיא עומדת בתחתית ההר ארץ רחבת ידיים נקיה וטובה ובפרט מלאה לה יין ושמן טוב. דבש יפה כלה נאה. פירותיה מתוקין. דגים ביצות עושות לרוב לא נחסר כל בה. שם נמצאת בנינה כשרה רכובי אך כל הדברים נמכרים ביוקר. האמת כי שמעתי אומרים שביאת הגליאה סבבה היוקר ההוא. בתוכה יש כנסת אחת מיחודים שהם כמו כ' בעלי בתים ויציליאני ועוטונסוי. עשירים כלם מלויים לריוח לחשבון כ' לככר אבל לפי הנראה אין נפשם חפצה להלות כי בסחורה מרויחים הרבה מאד וממלאים בתיהם מכל טוב בחוצאה מועטת ובוועטים מרוב טובה עד אשר שכחו אל מושיעם בוטחים ברוב חילם וברוב עשרם יתהללו. באמת התורה כי כאשר ראיתי בית הכנסת שלהם שהוא חרב ושמש בתוכו כפרשת דרכים. שעולים הולכים בו תמיד וכל דבר טמא נכנס בתוכו. נפשי עגמה לי כי לא הכרתי חוץ מכבוד השכינה אם הוא בית הרפש או בית הבקר. שם מתקבצים עשרה מתפללים לפעמים כיום שבת על צד הקרי וההודמן ויחד ימי ההול פונים לרהבים ושטי טוב. ללרכם יפנו. איש לבצעו מקצהו. אין לנפשם כי בחרו לדור באהלי רשע משכנות עול. נפשם בתוך לבאים יונים טמאים ולמדו ממעשיהם. יספרו לי כי על הרוב מוצאין מיעוט טרפות בבחמות אשר הם שוחטין ולבקשתי שחטו עגלה והכשירה ואני בדקתי אחרי הכודק ומצאתי בריאה סרחה הרבוקה לשומן הלב. זו קשה כי לא די שלא תהו מהראשונות שעו ושחטאו אלא שהיו מתלחשין ביניהם ושמעתי אומרים מכאן ולהלאה נשמור עצמנו מלשחוט בפני שום בעל תורה. אוהב נפשו ירחק מהם ושומרי תורה יתגרו בהם. נתעכבנו באלזנטי חמשה ימים וכיום הג' י"ז אנוסטו י"ב אלול ש"כ"ג שמנו לדרך פעמנו ועברנו קרוב למודו רחוק מאלזנטי ק"ג מילין שהוא אמצע הדרך שמווניזיה לפמנוסטה ומהלאה הלכנו ג' מילין עד אשר הגענו למקום נקרא קאפו הפרטי. שם נתפרדנו כי הגליאה מאלכסנדריה הלכה מלפנים מהאי להגיע בקנדיה ואנו סבכנו כל האי מבחוץ כמו ש' מילין וכל האי כלה סובבת ת"ש מילין ונכנסנו אח"כ בים משבעה ליני ועברנו הגולפו. שהוא ת"ק מילין שמעולם לא ראינו יבשה באמצע הגולפיו. עמדנו שני ימים ולילה אחת סורטי בים מסערה אחת שהתחלה לכלבלנו. אח"כ הוציא ה' רוח טוב מאצרותם והנהיג הספינה בהשקט ובבטחה עד שהגענו לראש האיסולה מצפיריה רחוק

מפגוסטה כמו ב' מילין. שם מצאנו ארבעה גליאות רקים משמירת המקום שכאו נגדנו כמנהגם. וביום שבת קדש קודם ר"ה י"א ספטמבר שכ"ד נכנסו בחוף מפגוסטה רחוק מאלזנטי אלף ש' מילין. הרי לך בהדיא שמויניזיה עד מפגוסטה יש שני אלפים ומאתים מילין. בהגיענו פה שמענו ותרגנו בטננו כי כל ארצות סוריה הם מנוגעים בדבר ובמגפה כי יד ה' היתה כם להומם מחדש אדר ראשון והנה. ובפרט בירושלים ע"ה ובצפת תוב"ב ובחלב ובדמשק ובכמו כן בכירוש ומריפולי. האמנה נתאמת אצלנו שבכל המקומות נעצרה המגפה ממה שהיתה עד הנה אבל לא נסתלקה לגמרי זולתי במריפולי ששלחו שמה פרנטה לכתחלה ובשני ימים הלכה וחזרה והעידה שהיא נקיה לגמרי. נכחתי בשמעי השמועה הרעה הזאת כי יראתי ללכת שמה פן ח"ו תדבקני הרעה ומתי ונשמדתי אני וביתי. הגליאות נתעכבו פה ששה ימים וביום ר"ה באשמורת הבקר הלכו לדרכם למריפולו ושם הגיעו למחרתו יום שני של ר"ה שהוא מהלך ק' מילין. המרום כמוה' שלמה מפיסא יצ"ו וחכם אחד אשכנזי שהולך עם בני ביתו לירושלים ושלשה ליוונטיני ההולכים בצפת וזקן אחד ספרדי שכא עמי מפיסרו בחרו ללכת עם הגליאה. ה' יצליח דרכם וישמרם מכל צרה וצוקה ומשמן המשיחית וברוב חסדו וטובו יגן עליהם ויחוס ויחמול על פליטת עמו ישראל ויגדר מעליהם הפרצה הזאת אכ"ר.

ואותר אנכי לבדי פה ועמי ג"כ נתעכב ר' יצחק פולייסא יצ"ו שהיה דר בפיררא כי לא רצונו ללכת עד נשמע קול מבשר שלום ויחל ה' להושיע את ישראל קראתי אנפשאי ערום ראה רעה ונסתר. חנני אלקים ויתן חני בעיני אנשי הק"ק הזה ויפצרו בי לגור אתם או להשתקע. ראיתי מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ובחתי לשבת אתם ימים מה. הנה נא העיר הזאת קרובה ללכת אל מקום הפצי יותר ממריפולי ומרום כי היא יושבת במיבורה של עולם כאשר אומר אליך מרום למריפולי יש ק' מילין מפה לכירוש ק"כ מילין. מפה לצירות ק"ט מילין. מפה לעכו מאתים מילין שמפה לירושלים מהלך יום וחצי ביבשה שהם כמו ט' מילין. מפה למצרים מהלך ר"ג מילין מפה לקונסטנטיני ש' מילין. כלם דרך אניה בלב ים ובכל עת ובכל זמן נוסעים גליאות ללכת אנה ואנה כמו שתמצא בגלילותינו בכל יום ספינה ההולכת מפיסרו על דרך ויניזיה. וזה כי יש איסולה אחת הסובבת רוב העירות שזכרתי מפה עד ירושלים כפי אשר אראה אותך בשולי האגרת הזאת למען תשכיל ותבין את כל אשר כתבתי והוצאת מהלך הים הוא דבר מועט כי בעד שמונה או עשרה דוקאטו למרבה אקח ספינה לכתחלה להביא בתוכה כל נפשות ביתי וכל הרכוש שלי. מפה לעכו או מפה ליפו כפי אשר אבחר ללכת. ומשם והלאה יש מהלך קטן ביבשה שלא אוציא חמשה או ששה דוקאטו. והמנהג הוא שעל הרוב נוסעים מפה יום ג' או יום ד' בשבוע ונמצאים בהכנסת שבת בצפת או בירושלים. האמת כי היהודים נשמרים מלכת בימי הקיץ ליפו גם לעכו כי הם יראים מגליאות מאלטירי. ויש שאינם מקפידים על ככה באמרם משמש כדרכו ושומר

פתאים ה', אך בהכנס חדש אימו עד כל חדש מרצו לא יש חשש והולכים לבטח בעה".

הרוצה לילך מטריפולי לצפת צריך עתה שילך קודם לדמשק שהוא מהלך ג' ימים ומשם לצפת מהלך ג' ימים אחרים וצריך להתעכב בכל מקום ימים רבים להמתין על החכורה ההולכת ממקום למקום ואומרים שעתה הדרך הוא יותר מסוכן ממה שהיה לפנים וההוצאה היא כבדה. אמרו לי שלא יספיק להביא בני ביתי ורכושי בדרך ההוא שמונים סקודי זהב, ויש בדרך כמה ספרים שבכל מקום צריך לפרוע בעד כל נפש לפעמים עשרה ולפעמים שמונה מאיירי ומכס טריפולי הוא כבד וגם מכס דמשק אינו קל. מה שהוצאתי להביא בני ביתי שהם ז' נפשות ישטרם ד' וי"א כלי רכוש והוצאת אכילת בוויניזיה ששם נתעכבתי י"ד ימים, בין הכל מפיסרו עד פמנוסמה החזקתי חשבון צדק שהיו מאה ששים ותשעה סקודי זהב בזהב ורביע.

פאמנוסמה היא יושבת על חוף הים כלה כמישור עיר בצורה וחזקה ויש לה שני הומות חיל וחומה והיא בדמות פיסרו. עם כרך גדול יפה וחזק מאד והשררה מעמדת פה תמיד ה' גליאה ריקים לשמור הים וארבעה קאסוטניה בעיר לשמירתה עם שמונה מאות שכירים איטליאני, וכל בני העיר נקיים והם נשמרים מכל דבר רע ובפרט נזהרים מהמגפה בהיותם באמצע ארצות התוגר ונשארים מאד לנפשותם כמו באיטליה. ואין מניחין לכנוס בהוף שום אדם הבא ממקום חשש כי אם אחרי עמדו כחוק ארבעים יום, הכתים מפה הם יפים וטובים וסדר הדרכים ואופן חלוקתם הם כמו בגילי ליטיני והרכוש נמכר בשני שוקים ולפני חצר המלך יש רחוב גדול יפה למאד ותמצא מעינות מים נובעים בכל פרשת דרכים. המטבעה היוצא פה הוא ויניזיני מכל מין ושוה הסקודי ששה ליט' וי"ו אל מטבעת ויניזיה הציקין שוה ח' ליט' אבל הסקודי שאינם ויניזיאני אינם שוה כי אם ו' ליט' ח' אל.

אומרים כי פה לא ירד שלג ולא ימצא קרח מעולם ואפי' ירדת הגשם והמטר הם מעט מזער. החום הוא גדול פה מכל ארצות ישמעאל, וכימי הקיץ לא יצא איש מדלתי ביתו החוצה כי אם שעה אחת בבקר ושעה אחת בערב והקיץ נמשך כמו ח' חדשים לשנה. ואם רוצים ללכת מעיר לעיר אינם רוכבים כי אם בלילה וזהו מנהג האנשים החפצים לקיים בריאותם.

נוהגים להשתמש בקרון עם שורים להביא הרכוש ממקום למקום אבל הקרון אינו כדמות שלנו והבהמות ג"כ הם כלם טלואים וברודים. חשבתי שפה היה יעקב אבינו ע"ה. ולרכוב יש רבוי סוסים וחמורים, ותקבל א' סוס טוב להוצאותיך בעד שכירות ד"ל ליום ומזונות הבהמות הם בזול. פה יש חולי העינים ברבוי מתחיל בתקופת תמוז עד כל חצי תקופות תשרי והתחלת החולי הוא קדחת שניה או שלשה ימים עם כאב גדול ולפעמים ימשך החולי כ' ימים או חדש ימים ועם שמירה טובה מאליו מתרפא. ומחולי הזה רוב העם נדונים נשים וקטנים וגדולים ג"כ, אנחנו עתה בחצי אוטו ועדיין אין אנו יכולי

לסכול אפי בלילה הסדין על גופנו מרוב החום. שכירות הכתים הוא פה כמו באימליה. ואני לקחתי בית שהוא שני חדרים גדולים יפים וטובים למעלה עם קוצינה וא' חדר למטה כמו מגזינו טוב בעד היין והשמן והעצים ומקום לעופות בעד ערך עשרה דוקאטו לשנה. לא תוכל אתה בעצמך ללכת אל המעיין לשאוב מים כי היונים וגם הגליאומי יצערך וישברו לך את הכד אבל בכל רגע הולכים סביב נושאי מים ויביאו בכיתך א' ברילי בעד ב' קוטרני יספיק לשתות ולבשל יום א'.

פה מצאתי בית כנסת גדול ויפה ומהודר עם קהל שהוא כמו כ"ה בעלי בתים קצתם ליוונושיני וקצתם זיציאני קצתם פורטיגים. בהם יש שנאה קנאה תחרות ואיבה, ואין בתוכה עניים המתפרנסים מן הצדקה, ואם יזדמן עני חצון לא יגמלו עמו חסד כמו באימליה. ואין להם עול ומס כי אם כ"ו דוקאטו לשנה שנותנים לשופט העיר בעד כל הקהל וכולם נזונים בריוח ולא בצער ואין להם אמניות אלא הרבית זולתי שנים או שלשה עניים שאין להם מעות להלות אבל הם סרסורים ומרויחים היטב לא יחסרו כל טוב. לא יש בכל האיסולה בשום מקום יהודי כי אם פה והיא גדולה שיש בתוכה כמו מ"ו אלף כפרים ג"ק קסיאל מלבד העיר הגדולה שהיא מטריפולין למדינה ג"ק ניקוסיה רחוקה מפה ל"ו מילין מהלך יום אחד וכלם באין פה למשכן באשר ימצאו. ובאמת דבר ההלואה פה הוא פלא. אינם מלוין לשום אדם זולתי על משכון בטוח. אין כאן אמנה אין כאן נכר! אם המשכן הוא מזהב וכסף לוקחין כ' לכיכר אם הוא משכון צמר או פשתים או משי או סחורה או דבר אחר לוקחין כ"ה לכיכר ומהזיקין המשכן שנה אחת, אחרי כן שולחין צווי לבעל המשכון להוצאותיו שיבא לגבות או לחדש תוך ימים. אם לא יבא מביאין המשכון לב"ד ומוכרין אותו בהכרזה אם המעות הוא די ספק לכל המצטרך ומותר היינו בעד קרן וריוח והוצאות אז יחזיר המותר לבעלים ואם לא יספיק מכוון חשבונותיו ומה שיחסר אליו עד תשלום מה ישיש לו לקבל ב"ד כותב לו פתקא מהסך ההוא ונותן ליד מצוה אחד שהולך תיכף לבית הערל ולוקח ממנו משכן שני ומוכרו לתת ליהודי תשלום פרעונו. לא נמצא חנות פתוחה ולא יהודי מוחזק יותר מחבירו כל הרוצה ללות יבא וילווה ויסדר פנקס אחד לכתוב המשכנות ויביאהו לפני השופט ויחתמהו בחותמו של מלכות ואז יהיה באמת כמו שסר.

כשהערלים רואים פה יהודי חדש הבא לגור שואלין לו אם רוצה להלות, אם יאמר הן יחבבו אותו הרבה, ואין לחוש שהיהודים ישגוהו עליו בעין רעה משיגי גבול כי הארץ רחבת ידים והם בעצמם יחלו פניך לחלות לאיזה אהובם אם אין להם לתת אליו כמנהגו ובאמת יעשה פה מלוה מחמשים אלף זהב בששה חדשים. אין זה שפל כי אם עקר שיש פה מנהג יפה קודם שיתתן להם מעות על המשכון מביאין אליך דורן אפילו לא ירצו כי אם סקודי ומביאין תרנגולת אחת או שתיים, כבש גדי, סרים, עגל, יין חמה שמן הכל לפי סך המעות. האמת כי כשהמשכון הוא מסך אינם מביאין דורן גדול כפי

ערך הקטנים אבל יתנו מנה יפה ויעיל לשנה לכה"פ שלשה או ארבעה לככה. וזה מנהג קבוע ותיקון אע"פ שאין לו סמך מן התורה ואע"פ שלא נמצא כתוב בחקי המלכות. מנהג כזה פה מבטל הלכה ולא תצטרך לשאול כי מאליו יביאו. אני הלויית כל המעות שהבאתי בזמן עשרה ימים כלה על כסף וזהב ולא רציתי לקחת משכנות מבגדים גם לא רציתי לעשות משכן מסך נ' ולמעלה ולא משלשים ולמטה ולפעמים הסרסור יהודי שהוא אמצעי להמציא לו המעות רוצה להיות פרוע מהערל הרבה ואנו מסתפקים בדבר מועט באופן שהערלים פורעים לפעמים יותר מארבעים לככה ואין שום רנון בעיה כ"כ הם שמחים למצא למשכון בעת צרכם, ולכל פועל ולכל בעל מלאכה יש אצלו בלי כסף ותכשיטין שהם כלם עשירים.

מצאתי פה האשל הגדול בתורה וחכמה פאר הדור כמוה' אליעזר אישכנזי יצ"ו¹ הוא ההולך לקראתכם עם אגרותי אלו בויניזיה והולך להקביל פני כלתו בת החכם השלם כמוה' שמואל יהודה יצו בן לגאון מהר"מ מאיר מפאדובה נר', אשר לקחה בעד בנו יצו והוא בן חמשים שנה ושפט כל קהלת מצרים כ"ב שנים ולסכה מקרית הוצרך לצאת² ובחר לעמוד פה עם בני ביתו וזה כמו שנתים שכבר קבע מקום לדירתו פה. הוא בקי בשנים עשר לשונות גדול ליהודים וחכם בהרבה חכמות חזוניות ובתלמוד השיג עשר ידות והוא עשיר מכמו חמשת או ששת אלפים זהב, יעש' ה' עמו חסד כי לא מצאתי מיום נסעי טויניזיה עד הנה איש אלקים נורא כמוהו ובביתו מצאתי מנוח, ומבקש להדריכני ולסעיני בכל צד האפשרות כל כך אהב אותי ואני דבק בחכמתו כי כמעט לבני פוגה היום לדור הנה שני שנים ולתלמוד תורה עמו כי זה מקום

¹ הוא בעל מחבר מעשה ה' וספר יוסף לקח על מוגילת אסתר שנתפשטה בכל גילולות ישראל וגם עשה פירושים על רוב נביאים ראשונים ודברי הימים שעוד לא נדפסו. והוא הרוץ מכתבים אל מהר"ל מפראג שחשבו לאחר מגדולי דורו נוסף לזה אגודו עליו שהיה חכם בכל החכמות ומלכת פולין כבדתהו למאד. ואחר שישב בקהלות רבות באשכנז נתקבל לרב בעיר קראקו ונפטר שם בשנת של"ו (1586).

² אם כי פה איננה מבוארת הסבה אשר הניעתו לעזב מקומו ולכתת רגליו אל ארצות אחרות עפ"כ נוכל לשער הסבה מאגדה המסוגרת בפי בני פולין עד היום הזה. וממנה נשמע ככה: ר' אליעזר אישכנזי היה עשיר גדול ובעל נכסין רב ואהוב למושל מצרים אשר נתן אמונתו בו וישימתו למשק ביתו והיה שולחנו ונתן למושל כסף כפי צרכו פעם בפעם. והיה היום לזה ממנו המושל כסף רב וליתר במחון נתן לר"א ערבון בלי כסף וזהב ביתו ויבאו מרגלים ויאמרו אל המושל ראה אך איש אמונתך יכוב כך ויתנך לקלסת ולחרפות בפרהסיא ואם תרצה להוכיח תבא עליו פתאם בלילי פסחים ותראה כי נכנס דברנו. וכן היה המושל עם משרתיו הקיפו את הבית ויראו בתוכה ר"א ובני ביתו יושבים על הסדר וכל כלי המושל על שלחנו. וכראות הגאון כי כלתה אליו הרעה אסר שם המפורש ויבא רוח הזק ויחזק בקירות הבית ויסיעה ממקומה עם יושביה ויביאה כרגע לעיר קראקו ושם סיים סדר פסח בהלכות. וכל אלה היה ברגע אחד עת אשר שפתיו התחילו לאמור מוצרים ועוד לא הספיק לומר "ועד הנה" היה יושב בקראקו וקרא אנפשיא מוצרים ועד הנה ושם נאמר (פי' יתר האגדה עד סופה). וכפי הנראה ממכתבנו יסוד האגדה והיא סבת כרחו מוצרים אמת ולכן לא פרש הכותב מה היה הסבה בידעו כי לא לכבוד יהיה לו פרסום מועשיו אלו.

הגון בעדי. אוכל לקבוע עתים יומם ולילה והעסקים וגם אם תפול הכית לא יבטלני מהלמוד שעה אחת ביום. אהיה אצלי אמון וכאב את בן ירצני יפרוש כנפיו להצילני מכל פגע וכבר נעשתי לו סנדיקום כי ילד יולד לו ועשה אותי בעל ברית ראשון.

אין נפשי אל העם הזה כי הם אנשי און ומרמה ואינם כורתים ברית עם שום אדם. ריקים ופוחזים ואין יראת אלהים לנגד פניהם באופן שכבוד מעלתו שמח למולי שמחה גדולה, והכית אשר אני שוכן בתוכה היא סמוכה לביתו כלנו נכנסים בפתח אחד ואין שום אחד ממנו יצא החוצה כי אם בשעת התפלה. קשה עלי לפרוש הימנו אלו הימים אשר יתעכב ללכת ולעמוד בויניזיה חדש ימים, המקום יחזירה לביתו לשלום אכיר. אל אלהים אשים דברתי אשאלה ממנו: יתן כלב אנשים מהוגנים בגלילות איטליא שיבחרו לבא אלינו לרור פה כי אין טוב להם ולזרעם אחריהם מזה, ואם האיש ההוא יבחר לקרב לשכון חצרות פמנוסטה יאכל פרי מגדים כפרים עם נרדים ויהיה לו פנאי לעבוד אלהינו בתודה וקול זמרה, מזונותיו ישיג כריוח כי באמת אלו הדרים פה הם מאוכלי המן ואם ידבנו לבו להסתופף בחצרות אל ולרור בירושלים ע"ה או בצפת תוב"ב יעלה ויוכל לסדר עסקים באופן שמהמקום הזה יוכל לקבל די מחיתו בהניחו פה מעותיו מסוגלים ומפירותיהם יאכל וישמח. על זה דוח לבי שאני יחיד פה כי אם היתי מוצא איש שלומי ראוי לבטוח על זו שיקבע דירתו הנה עבידנא וימא טבא ובאולי הייתי כוחר להניח פה קצת מכני ביתי ולמועד הזה בשנה האחרת היתי עולה במעלת הר הזתים לשלמה נרדי והיה לי המחנה הזאת הנשאר לפליטה.

אספר כאורך שבח הגליל הזה וגנותו ג"כ כפי מה שראיתי בעיני למען נשכיל את מוצא דבר וידעת את אשר תעשה וה' יהיה בכסלך, הנוצרים הדרים בכל אי ציפריה: קנדיאה קורפו אלזאנטו קונסטאנטיני הם רובם יונים ואינם כמו הנוצרים איטאליני, אין בהם תכונה דתיהם שונות מכל עם וסדריהם מתחלפים ואת דתי ונמוסי הנוצרים אינם עושים ולמלך רומא אין שוה להניחם כי יש להם פאטריארכי בקונסטאנטינה המושל עליהם אליו גוים ידרשו בבית תפלתם לא תמצא פעמון ויש להם חוקים הרבה שהאיטליני לא יחזיקו. בעיר קצת חניות פתוחות וקצתם סגורות הללו חוגגים והללו עשים מלאכה, היונים אוכלים בשר ככל יום שבת כמו ביום א' ועושים עצרת ג' פעמים בשנה ומנועים בעצמם מכל דבר היוצא מן החי ואינם אוכלים אפי' בג ואפי' שמן, הכומרים שלהם נושאים אשה אחת ואם תמות הראשונה לא יקחו שנית ורובם הם בעלי מלאכות, אינם אוכלים ממגע היהודים בעד כל הון יקר ולא ישתמשו בכליו בשום פנים ואם תרצה לקנות מידם דבר מאכל לא תגע בו יד רק תאמר אני רוצה זה וזה כי כל מה שתגע תצטרך לקנות, בשר שחוטא נכלה הוא אצלם והם שונאים הנוצרי האיטליאני בתכלית כמו שאנו שונאים הקראים, נשותיהם נבדלים מלכת סביב בעיר ביום, וכל הלילה הולכות להקביל פני חבירותיהן או

לכית התפילות, אמרים שעושים זה מחמת צניעות ובתוכם יש ניאוף לרוב, תשעה קבין זנות נמלה יון הרשעה, וכלם הם אנשים כזבין, ורמאין, גדלנין אכדה האמונה ונכרתה מפייהם, המלח פה יפה בתכלית היופי ונותנין מדה אחת שוקלת ב' ליט' בעד ה' קואטריני משלנו, לא ראיתי בכל העולם לחם יותר יפה ממה שמצאתי במקום הזה, והוא יקר והחמה נמכרת הקורבה בולוניס ד' ליט' ד' אל מטבעת בלזניה, השמן זית הוא רע מאד אי אפשר לאכול ואם תשרף אותו תריח ריח רע ומוכרין ליט' ממנו כחי קואטריני של י"ב אונקיות, רוב העם נוהגין שמן שומשמן שהוא זוויליאה למנן ולבשל כי הוא טוב ומוכרין אותו ב' קואטריני האונצי אבל אם תאכלנו חי נותן טעם לפגם הוא, זתים הנאכלים פה הם גסים כמו אגוז ונמכרים בזול כמו מ"ו קואטריני מדה אחת שוקלת עשרה ליט' ואילו הזיתים אינם באים לעולם לידי כישול זהו מה שאמר המזרחי בפ' עקב על פסוק ארץ זית שמן ודבש כי יש זיתים שאינם עושיין שמן, הרמונים נמצאים בריבוי גדול מכל מין, מתוקי המוצי ובינונים הם גדולים מאד ויש להם גרעין גדול טוב למראה ונחמד למאכל והיותר גדול תקנהו בעד א' קואטריני ומהם נשמרים כל השנה לפי הנשמע, כשהגעתי פה כבר תמו ימי הכצירה כי הם בוצרים הענבים בחדש אוגוסטו וכל הפירות קודמין להתבשל הדיש אחד ויותר ממה שהם מתבשלות באיטליה, גם מצאתי שכבר תמו הפירסקי, מהענבה לא מצאתי לאכול זולת כי פועלים באים לפעמים מההר למכור ממנה שחורה ולבנה והיא טובה ואינם משתמרת כי אם ג' או ד' ימים וחקרתי מערך היין ואמרו שמכרו בשנה הזאת שיעור א' קורפו בולניסיה ג' ליט' י"ד אל מטבעת בולנייה, היין מפה הוא חזק דרמי מיא על חד תריין, העצים קנתי אותם י"א מרציל כסף מדה אחת שהיא כמו א' קרון וחצי, הבצלים והשומים הם יקרים ונמכרים כפלים ממה שהם נמכרים באיטליה, הצעת והלפתות הם בריבוי גדול ונותנים מהם לכל קואטריני משא לעיפה, מכל מיני ירקות תמצא, כגון כרובי תרדין ספינאצי, קרוטים, שומר שבת, מיוטה מיוראנה, פיטרוסימיל, רוט וכדומה כלם בריבוי גדול ובזול, מכל מיני קמניות ג"כ כגון פולין ערשים פאשולי אפניים לבנים ולא אדומים, אורז דוחן מכל מין וכיוצא ואינם יקרים, בכל יום בבקר ובערב תמצא לקנות דגים וערכם כמו באיטליה ד' ביצות לדינר היינו א' קואטריני וחצי לאחד, האוזות והאנטרי הם מעטי המציאות בגליל הזה ואם תמצא מפרט חמשה או ששה מרצילי כסף זוג האוזות ד' מרצילי זוג האנטרי, התרנגולים היפים ג' מרצילי, הבוגנים ב' מרצילי וחצי הזוג, השליו היינו הקוסורניצי מעט יותר מא' מרצילי הזוג, היונים הכייתים א' מרצילי ומעט יותר הזוג, יוני שובך פחות מא' מרצילי, חמשה אגוזים לקואטריני א' נוטוניה לקואטריני והם קטנים, התפוחים מעט ורעים, כאשר תמצא לקנות מהם לא יתנו לך כי אם שנים לקואטריני, עדיין לא ראיתי אגסים ואמרו שלפעמים הפועלים מההרים מביאין מהם ומוכרין אותם ביוקר, זווילי וסורא וערמונים אין להם מציאות בזה הגליל, תמצא בריבוי גדול אתרוגים לימאני

מילרנצו, קאפרי, פיסמקיי, תמרים, חרובין תאנים, לחים ויבשים והם בזול. הנבינה הנעשית פה היא מעורבת חלב רחל עז ופרה ואינה משתמרת מרוב השמנונית שבה ורוב היהודים מפה נוהגים להביאה מאלזנטי ומטרופולי והיא יקרה, בערב הג הסוכות הלכנו לתוך העיר אל הגנות לקנות לולבים ואתרוגים ובררתי לעצמי שני לולבים ושני אתרוגים גדולים ויפים בתכלית לא ראיתי כזהם מימי באיטליה ועל הכל הוצאתי א' מרציל ב' קואטריני. חזן הכנסת הביא לביתי הדם וערכה כלי הוצאה, שה כבשים ושה עזים לפי הנשמע הם יפים וטובים וברכתי וערכם כמו א' מונציגו האחד ומעט יותר הכל לפי גדלו וקטנו והרוצה מהם צריך לקנות שה אחד לעצמו, או שתי בתי אכות נמנין על שה אחד כי לא נמצא למכור לערלים הרביעים האחרונים, אך עדיין לא התחילו ואומרים שבסוף זה החדש יתחילו לבא ועתה היהודים אוכלים בשר פרים או בשר רחל או עז ושערת ערכם ששה או שבעה קואטריני הלימ', בשר שור מ' קואטריני הלימ'. האמת כי יש נוסף האחריות מהטרפות, בקונסטנטינה בסלאנוקי בקנדיה ופה ציפיריה החכמים הנחינו הנפיחה בבדיקת הריאה כי חמלו על ממונם של ישראל כי כל מה ששוחטין נקרא בהמות ישראל, הדבש פה הוא שחר ושמנה ומוכרין אותה ב' קואטריני הלימ'. מי שיש לו חכמת הרפואה טוב לו כי הנצרים והיונים מאמינים בחכמת היהודי, האמת כי ההספקה המסודרת שנותנים שהם מאתים ציקני לא יתנום כי אם לערל ויש ג"כ הספקה אחרת שנותנים השוטרים לרופא אחד היינו א' גויטא ויניזיה בעד כל שבוי חדש שהוא כמו ק"ב קואטריני לשנה אלו הכי הספקות נותנים לשני רופאים אבל נמצאים פה שני יהודים רופאים אחד פורטיגיס ו'א' רומאנו שמרויחים הרבה וגוונים ממלאכת הרפואה והם מכובדים בעיני ההמון ונושאים הכובע שחור עם א' פיצמה ירוקה גדולי כאיסר מה שאין רשות לשאר יהודי לנושאה כי אם כלה ירוקה כמו בויניזיה. הוצאת עשיית הכוקאטו היא גדולה ורוצים כפלים ממה שאנו נוהגים להוציא באיטליה. המנעלים הם בזול, תקנה מנעלים גדולים וטובים עם סולה עבה ותפרעם א' מרצילי וחצי.

הן אלה קצות דרכי העיר הזאת מתוך דברי תוכלו לשער כמעט כל המצטרך ויען כי הארכתי הרבה לבלתי העמים כ"ת וגם שיש לי לכתוב למקומות שונים ולאנשים מתחלפים אבחר הקיצור, וכפרט כי לא אוכל לכתוב דבר המתחם לעסק סחורה כי עדיין לא ראיתי מנהג הגליל ומה טובו, בדברים האלה ממש כתבתי לאחי יצ"ו בפירו ונלעלה חמי יצו כפירארה אם יכשר בעיני כבוד תפארתכם לכתוב אלי להטיב לבי משלום כל בני ביתכם אחד לאחד תעשו הטוב והישר בעיני, כי באמת כיום מועד אצפה תשובתכם לדעת השלום לכם גם היתי חפץ לשמוע אם נתחדש דבר בארצתכם כי עיני ולבי שם כל הימים גם כלילה לא שכב לבי לחשוב מחשבות על כל מה שהנחת ובהזיון לילה גם אני בחלומי תמיד אחוז בכרעי מטותיכם נים ולא נים מקיץ ובוכה כי יחיד ועני אני באילו הגלילות, ואין אחד מכם מתחזק עמדי מתי יבא ואראה פני

מעלותכם בארץ הקדושה כי ישיב ה' את שבותינו כאפיקים כנגב אז ימלא
שחוק פינו ולכל כל בני ביתי רנות תמורת מה שנתך ממנו דמעות לאין
קץ. מי שענה לאליהו בהר הכרמל הוא יענה אלינו וישמע בקול צלותינו
ויגיענו ששים ושמים כנגון שלם. אפיים ארץ אשתחזה מול המגורה המהורה
שרתי במדינות הזקנה הורתכם מעלת כת' ואל פני המעטירה אחותה מרת
קונצילונה מב"ת יוסף ה' עליהם ימים ושנים ארוכים וטובים בעשר ובכריאות
בניהם ירבו ככוכבי השמים ולפני נשותיכם המסולאות והבנים בניכם זרע ברך
ה' אכרע אקוד ואם תחפצו לכתוב תהיו זריזים לשלוח האגרת בויניזיה, באופן
שיהיו מוכאות ליד הגאון מהר"ר אליעזר אשכנזי יצו אשר כתבתי ממנו כי
יתעכב בויניזיה הדיש ימים או מעט יותר גם בכל עת אשר תחפצו לכתוב ויהיה
לכם בויניזיה איש ירצה לשרת, תמיד בכל הדיש נוסעות אניות הבאות מויניזיה
עד פה וכמו כן מפה לויניזיה כי כל עוד אראה אגרותכם תשביעו אותי שובע
ישמחות מקום פניכם תמורה ואעשה כן גם אני לכתוב בכל פעם אשר יזדמן
לי נוסע. האמת כי האניות באות כלזליני שהוא מהלך ג' מילין רחוק מפה בים
וכ"ב מילין ביבשה אבל כשהאניות באות שמה בו ביום יודעים אנו פה מהגעתם
כי תמיד יש הולך ושב משם והנה. מרחוק אשתחזה אל המשכיל כמוה' מנחם
יצ"ו ולאסה מלמד להועיל בבית תפארתכם לא ידעתי אם עדין נכדו זכריה יצ"ו
עומד לשרת אתכם כאשר קייתי אם לאו תאמרו לו שיכתוב גם הוא אלי
ומאתי ישא ברכה ובוזה אצא מלפני הדרת תפארתיכם בקידה בכריעה ובהשתחויה
ואדברה נא שלום. פאמגוסטה יום ב' י"ה אוטורי שכ"ד ר"ח מרחשון נאום
הצעיר הלוחך עפר רגלי כבוד מעלתכם. המך אליהו יצ"ו מפיסארו כותב בלחץ
ודובר שלום !.

תשובת רש"י

נעתק ע"י החכם ב"ג ממחזור וויטרי אשר בבדליינא אוקספרד.

(עיין באשרי ר"ה פ"ד)

ולומר זמן כיום טוב של שני ראש השנה נוהגין אנו במקומינו וככל המקומות שעברתי בהן ואין חילוק בין שני ימים טובים של ר"ה לשני ימים טובים של גליות אלא לענין ביצה ומחובר לאסור של זה בזה ומעמא משום דאף בזמן כ"ד פעמים שהיו עושין שניהם יו"ט ואע"פ שלא היה שם ספק והיום שני הוא עיקר יום טוב היו גומרין יום ראשון בקדושה שלא יזלזלו בו לשנה הבאה ואההוא מנהגא סמכינן ולא משנין לאיסורין תורת ספק אבל לענין זמן מה נפשך אי ספיק א' נינהו אמרינן זמן ואי אמנהגא דבית דין סמכינן שהיו נוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש אומר זמן דהא מיום טוב שני היו מונין תיקון המועדות והוא עיקר ראש השנה וצריך לומר בו זמן וכן הלכה ורבותי חלוקין עלי ומעמס שמעתי מפי מורי ג"ע בשני ימים טובים של גליות שהם משום ספק והן שתי קדושות אומר זמן בשתיים כי שמא יום ראשון חול והשני קודש אבל בשני ימים של ראש השנה שהן קדושה אחת כחד יומא אריכא דמי ולא אמר זמן כי אם בראשון. בתשובת ר' יוסף טוב עלם הגדול שני ימים טובים של ראש השנה לאו דאורייתא נינהו ואפילו הכי קדושה אחת נינהו ומה מעם כיון דקבעום סנהדרי גדולה שבלישכת הגזית שמהם תורה יוצא לכל ישראל וקבעום קודם חרבן הבית לעצמן וכל ישראל הרי הן ככתובין בתורה ונעשין קדושה אחת והתורה אמרה לא תסור מכל הדברים וגו' ומנא לן דקבעום קודם חרבן הבית דתנן בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום כלו פעם אחת כולי ואם נפשך לומר והלא סנהדרין תקנו להם שני ימים של גליות ואפילו הכי שתי קדושות הן אותן לא הוקבעו אלא לגולה ומשום ספיקא דקביעות ירחא ומקרא מעיד וצוח הרימו מכשול מדרך עמי ובני גולה מפולין הן לארץ ישראל ונעשה כמי שלא נעשה הדבר כמו שנתנו על הר סיני וקדושה אחת הן שהם לא קבעום משום ספיקא דהא אינהו בקיאי בקביעא.

וגם בתשובה הזאת השיב ר' יוסף טוב עלם הגדול זצ"ל

בראש השנה מקום שיש שליח צבור מתפלל יחיד תשע ושומע עלינו לשבח וסדר תקיעותיו מפי שליח צבור ויוצא ידי חובתו שכך שנינו כשם

ששליח צבור הייב כך כל יחיד ויחיד חייב רבן גמליאל אומר שלוח צבור מוציא הרבים ידי חובתן ואע"פ שרבן גמליאל יחיד הלכה כמותו דאמר רב הונא אמר ר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל אבל במקום שאין שלוח צבור חייב לומר עלנו לשבח בתוך התפלה שאף ר"ג לא אמר אלא לעומדין בבית הכנסת ושומעין מפי שלוח צבור ולא אנוסין שאינן יכולין לבא לבית הכנסת מפני האונס אבל שאר העם לא פטר דאמר ר' אחא אמר ר' שמעון חסידא פוטר היה רבן גמליאל אפילו עם שבשדות ולא מיבעי הני דקיימא הכא ומקשינן תו מעם שאחורי הכהנים שאינן בכלל הברכה ומתריצין אלא כי אתי רבין אמר ר' שמעון חסידא לא פטר רבן גמליאל אלא לאותן העומדין בבית הכנסת ועם שבשדות דאניסי אבל יחיד במקום שאין שלוח צבור חייב והני דעיר גמי שאין באין בבית הכנסת אע"ג דיש שלוח צבור חייבין דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות אלא משום האונס וכשהן מברכין תשע ברכות היכא דליכא חבר עיר יחיד אינו תוקע על סדר הברכות אלא לאחר תפלתו תוקע קשר"ק קשר"ק קר"ק בזה אחר זה דתנן מי שבירך ואח"כ נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלשה פעמים ואמרינן מעמא שלא היה לו שופר מעיקרא אבל היה לו שופר מעיקרא כי שמע להו וכו' ואמרינן רב פפא בר שמואל קם לצלווי אמר ליה לשמעיה כי נהירנא לך תקע לי אמר ליה רבא לא אמרו אלא בחבר עיר ותניא גמי הכי כשהן שומעין שומעין על הסדר ועל הסדר ברכות בד"א בחבר עיר אבל שלא בחבר עיר שומעין על הסדר ושלא על הסדר ברכות ש"מ היכא דליכא חבר עיר יחיד תוקע אותן אחר תפילתו וכן הלכה וכשם שאין אומרים סדר עבודה יום הכפורים אלא במוסף כך אין אומרים תקיעות של ר"ה אלא במוסף בלבד ומאן דמצלי ביחידו באלו נאמר יום שהיחיד גומר בהן את ההלל חייב לברך לגמור את ההלל ולקריתו כולו ולברך אחריו ובשאר ימים שאין גומרין כשם שאין פותחין כך אין חותמין וכן מנהג בשתי ישיבות.

יוסף טוב עלם ברי שמואל

וכבר נחלקו גדולי הדור על מוספי ראש השנה הגאון ר' יצחק לוי יש מוקינן לפרש מקראות של מוספין היום ומפני חמאינו כאמור ובראשי חדשיכם בחדש השביעי באחד לחדש וג' שהרי א' את מוספי יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך ובאותו המשמיע היה ר"ח בשמיעה שניה בעירובין או זכרון אחד ועולה לו לכאן ולכאן ואוי ותתן לנו יי אלהינו את יום הזכרון הזה ומוסב אשניהם שכן אי איפשר לראש השנה בלא ראש הדרש ויום ראש חדש זה קאי אזכרון כדתניא בא' לחדש יהיה לכם זכרון שבתון זכרון מה שאין כן בשאר שתי קדושות לפי שיש שבת בלא פסח ופסח בלא שבת לפי שאין כן בהזכרת אחר מהן נשמעת הזכרת חבירו וצריך לפרש בו בהדיא את יום המנוה הזה ואת יום חג המצות הזה ונהי גמי דפטר זכרון אחד לשתייהן איהו כשבא לפרש מנין המוספין בראש השנה אם אינו או ובראשי חדשיכם מנה ודלג

מחצה נראה כממעט במוספין ויש שאין מוחין כגון גאוני לותר לומר ובראשי
 חדשיכם בראש השנה דילמא נפיק מיניה חורבא ולהוי מדמי לשווייה להאי
 ראש חדש בשאר חדש דכולא שתא למנות את המועדות מיום שני כדרך
 כל השנה מחשבין ומתקנין מועדים מיום אחרון של ראש חדש ועבדי לה
 לראש השנה כשתי קדושות ואו' הם אין לנו לסמוך אמסקנאה דשמעתא
 זכרון אחד עולה לכאן ודא נשתלחו הדברים לרבינו נ"ע בא והכריע בדברי
 האומר צריך להזכיר פסוקים של כל מוסף ולא להקפיד שמא יאמרו אלול
 מעובר הוא ויקח מנינם מיום שני הילך תשובתו.

אשר הזיקני לתת לב על הסדר המקראות מוספי יום הזכרון אשר הנהיג
 הוא ובנו לפני פטירתו להזכיר ובראשי הדינים ולאחר פטירתו חלוקין על
 דבריו להחזיר הדבר ליושנו ואו' שיש איסור וחילול בדבר שהשומע אזכרת
 ראש חדש ביום השני יהיה סבור שאלול מעובר ובא לקלקל את המועדות
 ועוד ראייה לדבריהם מאשר פסקו רבותינו או' זכרון אחד עולה לכאן ולכאן
 לא שמענו את דברי החולקין ולא להכריע באתי כי איני כדאי לעשות סעד
 דברי הארי שן סלע וגבעות עולם אך אעבור על משלחתו אשר הזקקני להודיע
 מה קבלתי [מרבינו] יעקב זצ"ל באותה שמועה אני משיבו כששמעתי לפניו לא
 שמעתי מפי קדוש באותה שמועה המקראות כולם ומהו להזכיר של ראש
 חדש בראש השנה פירש לתלמידיו כגון ותתן לנו יי' אלהינו את יום הזכרון
 הזה זכרון וכן את יום ראש החדש הזה וכן יעלה ויבא וכן כמוסף את מוספי
 יום הזכרון הזה ואת יום ראש החדש הזה נעשה ונקריב וכן כחתימה מקדש
 ישראל וראשי הדינים אבל בסדר המקראות הוא לא הזכיר ואני לא שאלתי
 כי לא ראיתי נוהגין בטקמינו בשום יום טוב הזכרת מקראות של מוספין לפי
 שאינן שגורין בפה חוץ ממוספי שבת ור"ח שהן תדירין ושגורין בפה ומסיימין
 מפי כבודך כאמור כדבר חננאל אמר רב ומשבאתי משם ושמעתי מפי אותו
 צדיק ר' מאיר בר' יצחק שמסדרין הנהגתי אני במקומי ועתה שמעתי שהנהיג
 רבינו הלוי את ראש החדש במקראותיו רואה אני את דבריו ולא כחולק על
 ישיבת רבינו תם שלא הנהיג כן כי ידעתי מידתו בחר לו בגדולה יותר מכולם
 והנהיג עצמו כאיסקופה הנדרסת ושם עצמו כשירי שירים ולא מלאו [לבן]
 לעמרה הראוי לו לחדש דבר כדורו ואם רבינו יצחק הלוי שם דברים על לבו
 ופזר בשעת המכנסין או' אני מקום הניחו לו להתגדר בו ועל שניהם אני
 קורא ועמך כולם צדיקים ואת אשר עם לבבי אני משיב כי דבריו נכוחים
 לחבין ואם באנו לפרוש מהן כפירוש מן החיים ומן הטעם מה ראו רבותינו
 לחלק שתי קדושות הללו משאר כל שתי קדושות שחלו ביום אחד שהזקקנו
 כשאר שתי קדושות להזכיר את שניהם בפתחה ובחתימה ובה או' זכרון אחד
 אלא שכזה או' י"ל ששמעע אזכרה אחת עולה לו לכאן ולכאן מה אין כן
 בשאר שתי קדושות לפי שיש שבת בלא פסח ופסח בלא שבת לפיכך אין
 במשמע אזכרת אחד מהן אזכרת חבירו אבל יום הזכרון אינו אלא בראש חדש

השביעי ויום ראש חדש קרוי זכרון כדכתיב באחד לחדש יהיה שבתון זכרון תרועה לפיכך שמוזכר יום הזכרון הרי ר"ח במשמע וזה פ"י עולה לו לכאן ולכאן מלשון התלמוד אנו למדין וכשנשאלה השאלה בבית המדרש שני צידי טעמא לדרך זו ולדרך זו כדרך כל שאילות שבתלמוד לא תלו טעם בחשש איסור וחורבה אלא שלא בצורך תלאוהו דהכי אמרינן כיון דהלוקין במוספין מדכרינן או דלמא או' זכרון אחד ועולה לו לכאן ולכאן כלומר סגי בהכי ולא קאמר או דילמא חיישינן לחורבא פלוני ואלו היה בידו לתלות הטעם בחשש לא היה תולה ברשות הואיל וטעם דהזכרה משום עולה לא לכאן ולכאן כגון בפתחה וחתמה שהוא או' את יום הזכרון הזה שהרי ר"ח במשמע אבל כשבאו לפרש את מנין המוספין ומונה ומשייר נראה כמעט במוספין שהרי או' את מוספי יום הזכרון הזה נעשה לפניך ובאותו המשמע היה ר"ח ומונה מחצה ודלג מחצה טוב לו לשתוק משתיחם ולסיים מפני כבודך ואם בא להזכיר יזכיר את שניהם ואו' שכך נהגו הראשונים ודורות האחרונים קבעו הקראות במוספין ושגו במשמע זכרון אחד ולא קבעו בו אלא מקראות של ר"ה בלבד שלמה בר יצחק.

שאלה

לרבינו גרשון על עסק יהודים ההולכים בספינה ונשברה הספינה ונצולו הנפשות והממון היו בתיבות ועמד אחד מן היהודים שנצל מן הספינה ושבר גוי אחד לעזור לו להציל מן הממון והציל הממון מתיבתו של ראובן אבל לא יכול להוציאה אל היבשה והוצרך הגוי לשברה ולהוציא הממון שבתוכה ושאר הממון שבספינה לא יכול הגוי להציל הכל כי היה השך באישון לילה ואפילה והגויים נתקבצו שם וחטפו מן הממון ושאר נכסים והולכו לביתם למחרת נתנו שוחד למושלים ולשופטים לחקור ולהשפט הגויים הנחשדים שנתקבצו שם וגם הקהלות גזרו חרם על כל מי שיביא בידו מנכסי האבידה של הספינה שיחזור לבעלים ובתוך ל' יום שהיה ראובן מחזר על אבידתו מכר גוי אחד מן הממון ומן הנכסים הנאבדים בספינה לשמעון ואינו רוצה להחזירו לראובן ואמר כבר זכיתי בה שאבידה ששטפה נהר מותרת.

והשיב

כך דעתי נוטה שאין בדברי שמעון טעם כי מה שמעון אבידת נהר מותרת אינה טענה שהרי לא הצילה הוא מן הנהר כי הגוי הצילה ומושלי העיר כבר צוו להחזירו ודינא דמלכותא דינא. ובדיני גוים גם המציל מן הנהר נוטל שכר מרחתו כשמודה בה ומחזרה לבעלים ואם כפר בה דינו כגנב ומחזרה לבעליהם בחנם. ודינו של שמעון להלוקח מן הגנב ועשו בו תקנת השוק וישבע כמה נתן ויטול כדתנן המכיר כליו וספריו ביד אחר אם יצא לו שם גנבה ישבע כמה יציא ויטול גם מפני תקנת הקהלות צריך שם שמעון להחזיר

הגניבה לראובן אפילו נתיאש ראובן והפקר כ"ד הפקר שנאמר כל אשר לא
יבא בשלשת הימים וליכא למיטר דדוקא בדורות של שמאי והלל או . . .
שהרי אמרו חכמים למה לא נתפרשו שמותם של ע' זקנים שלא יאמר אדם
פלוגי כאלדד ומידד ופלוגי כנרב ואביהו. וכתב וישלח ה' את ירובעל לאמר
לך יפתח כדורו כשמואל כדורו. ומי שנתמנה פרנס על הציבור כאביר שבאבירים
ע"כ יחזיר שמעון את אשר קנה כי מכמה מעמים הוא יפה שכן הדין שלום.
גרשון בר' יהודה.

אמר ב"ג שתי התשובות שנרשמו עליהן לרבינו יוסף טוב עלם המה העתקות שהעתיק
ר"ט מתשובות גאונים כמנהגו ולאילו המה והתקנים והערות לשתי תשובות אלו ולתשובות
רש"י יבואו אי"ה בקונטרס השני כשנוכח להדפיסו.

BUCHDRUCKEREI VON GEORG BRÖG IN WIEN.

(UNTER DER LEITUNG VON P. SMOLENSKY.)

Vie éternelle

Publication mensuelle des manuscrits
précieux, provenant des anciens docteurs
israélites

par

B. GOLDBERG & M. ADELMAN.

Table de matières:

- 1) Voyage de Vénise à Famagouste en 1563 par Elle de Pesaro
(manuscrit de la Bibliothèque nationale de Paris).
  - 2) Réponses de Raschi (d'un manuscrit d'Oxford).
  - 3) Réponse du célèbre Rabbin Gérson (manuscrit de Paris).
-

PARIS, 1878.

B
2836